

VOLFRAM ELZNER

KINESKI VEK

Rađanje nove
svetske velesile

Prevela s nemačkog
Jelena Mićović

■ Laguna ■

Naslov originala

Wolfram Elsner

DAS CHINESISCHE JAHRHUNDERT

Copyright © Westend Verlag GmbH, Frankfurt/Main
2020. All rights reserved.

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

KINESKI VEK

Sadržaj

Uvodna reč Folkera Helmajera	11
Uvod: Kina, Kinezi i ja	15
Moje ograničeno i obuzdavano interesovanje za Kinu...15	
1968: „Mala crvena knjižica“ i „Kulturna revolucija“ . 17	
1976: „Kulturna revolucija“ i Maova smrt. 18	
1976. i naredne godine: „Četvoročlana banda“, Deng Sjaoping, stabilizacija, reforma & otvaranje 20	
1989: Tjenanmen. 23	
U međuvremenu u Nemačkoj: „maoisti“ kroz zelene stranke ulaze u institucije 29	
2001: Kina postaje priznata „tržišna ekonomija“: prijem u Svetsku trgovinsku organizaciju... i Klintonov san o tome da će pomoću <i>Gugla</i> i <i>Fejsbuka</i> preuzeti Kinu . 30	
2008: „Može li kapitalizam da preživi uspon Kine?“ . . 33	
2008. i naredne godine: lokomotiva svetske konjunktore . 35	
2009: „Pisma odande“ 39	

2010: Moj prvi „pravi“ Kinez	41
Dolaze i drugi Kinezi	43
„Pet aerodroma i jednu magnetnu žičaru, molim!“	46
Razgovori u avionu na povratku iz Kine...	48
... i razgovori u sopstvenoj zemlji: u vagonu <i>Nemačke</i> <i>železnice</i>	49
Turbokapitalisti? Zagovornici diktature?	52
Dodatak <i>Uvodu</i> krajem 2019. godine: „Da, ali Hongkong...“	53
„Da, ali Ujguri...“	59
Dodatak <i>uvodu</i> početkom 2020. godine: „Da, ali koronavirus...“	64
Naučimo da učimo o Kini.	74

Deo I

Umesto ideološkog rata – hajde da naučimo da razumemo Kinu!

- 1 Šta nam upada u oči kad otputujemo u Kinu? 79
- 2 Ambivalentna osećanja na Zapadu: između uvažavanja i želje za učenjem & prikrivene zavisti i otvorenog besa 85
- 3 Ako naučimo da razumemo Kinu, razumećemo bolje i sami sebe . 98

Deo II

Od zemlje u razvoju do vodeće nacije na svetu. Strukture i procesi društvenog i ekonomskog razvoja

- 1 „Jao, planska privreda!“ Da, ali drugačije: ovde plan nije samo deo izborne kampanje – 13. petogodišnji plan (2016–2020), uzbudljive ideje za budućnost u svim oblastima mobilisu snage . 115
- 2 „Jao, privreda i novac!“ Da, ali drugačije: privreda, finansije, tehnologija i dubinska struktura snažnog rasta – agilna

---

	industrijska politika, preduzetništvo i kreditna politika, regulacija i deregulacija, država i tržište	121
3	„Jao, državna svojina!“ Svojina, preduzetništvo, ekonomija deljenja: raznolikost kineskih oblika svojine i poslovanja . . .	159
4	„Samo sirotani i milijarder!“ Prihod, raspodela i preraspodela prema dole: iskorenjivanje siromaštva, povećanje plata, smanjenje poreza – i pritisak na dohotke milijardera	167
5	„Sve samo robovi!“ Rad i socijalna pitanja u pokretu: radno pravo i radnička borba, socijalna sigurnost i zdravstvena zaštita, emancipacija žena i populaciona politika, radnici migranti i „hukou“, društvena mobilizacija i lokalno učešće	179
6	„Siromašna sela i monstruozi gradovi!“ Regionalno ekonomsko sustizanje, nove vrste regionalne saradnje, kvalitetan život u velegradovima, nove šume oko novih solitera i „mreža trista zelenih gradova“	193
7	„Najveći zagađivači!“ Zaštita životne sredine i borba protiv klimatskih promena: od proizvođača prljavštine zavisnog od Zapada do vodeće ekološke sile – ekološka revolucija na svim frontovima, drveće, drveće, drveće i aplikacija <i>Mravlja šuma</i>	201
8	„Reinvecija diktature!“ Svakodnevno ponašanje i „gurkanje“ u ponašanju: filozofija, religija, potrošačko ponašanje, borba protiv korupcije – i „verodostojna Kina“	230
9	„Logori za manjine i policijska država!“ Nacionalnosti u Kini i manjinska politika: Tajvan, Tibet, Sinđang...	252
10	„Novi imperijalizam!“ Drugačija globalizacija: južno-južna kooperacija, Ujedinjene nacije, Pariski sporazum, Šangajska organizacija za saradnju, „Novi put svile“, strane investicije – i Kina kao nova imigraciona zemlja	268

Deo III**„It's the system, stupid!“**

- 1 Mnogo gradilišta, mnogo sastavnih blokova: „mozaik“ i „sistem“ – nešto vrlo dinamično u nastajanju 315
  - 2 „Čist komunizam!“ Kakav je to „sistem“? „Komunizam“, „socijalistička tržišna ekonomija“, „turbokapitalizam“, „diktatura“ ili šta već? Hajde da raščistimo ovu zbrku oko pojmova 316
  - 3 „Nepoznato mi je to, ne treba mi!“ Nova vrsta socijalizma za 21. vek, važnog i za mene i za tebe i za svakoga: drugačijeg od onoga što smo mislili da jeste, drugačijeg od svega što smo do sada poznavali, drugačijeg od onoga što nam se govorilo da jeste... . 333
  - 4 Na kraju, kritičko razmatranje: izazovi i izgledi 340
- Literatura 351
- Primedbe i izvori 357

Pogled na Kinu bez ideoloških naočnjaka!

Uvodna reč Folkera Helmajera

Ova knjiga je već odavno trebalo da bude napisana jer ima potencijal da konačno unese tako nužnu objektivnost u diskurs o Kini. Pošto ni u političkom niti u medijalnom prostoru objektivnost danas nije u dovoljnoj meri obezbeđena, ova knjiga takođe predstavlja izvesnu provokaciju u odnosu na uobičajene prikaze. A provokacija je, iz mog ličnog iskustva kada je Kina u pitanju, apsolutno neophodna, pošto nam na Zapadu samoljubivo i uštogljeno držanje u percepciji sopstvene pozicije onemogućuje sagledavanje dinamike globalnih promena na ekonomskom nivou.

Sadržaj ove knjige trebalo bi da nas podstakne da samokritički preispitamo naš zapadni duh vremena kao i našu navodnu moralnu superiornost. Naše „vrednosti“ manifestuju se u jednoj egocentričnoj politici u kojoj se naše tačke gledišta više ne podudaraju sa gledištima donosioca odluka i ljudi iz zemalja u usponu, a to je izrazito rizično.

Ovo pre svega važi za stav prema finansijsko-ekonomskim osovinama moći. U 1990. godini zemlje u usponu na početku ubrzane globalizacije i posle pada komunizma imale su svega nekih 20 odsto udela u svetskom bruto domaćem proizvodu; u

međuvremenu je taj udeo porastao na 63 procenta. Imajući u vidu da zemlje u usponu najmanje dvostruko brže rastu nego zapadne zemlje, pitanje je samo vremena kada će preći prag od 70 odsto. Te zemlje predstavljaju 88 odsto svetske populacije i kontrolišu 70 odsto svetskih deviznih rezervi. One diktiraju tempo u globalnoj ekonomiji. Upravo Kina nije više samo proizvodna radionica sveta već je u međuvremenu postala vodeća zemlja u oblasti razvoja ključnih tehnologija, kao što je, primera radi, 5G mreža.

Da li će ove zemlje i dalje dozvoljavati da ih nadglasava Zapad, koji danas ima samo još 37 procenata udela u svetском BDP-u (sa tendencijom pada), koji čini 12 odsto ukupne svetske populacije i kontroliše svega nekih 30 odsto svetskih deviznih rezervi?

Evropa bi trebalo da se ugleda na Hanzeatsku ligu i njena iskustva. Tamo je važno geslo „promene putem trgovine“. Ravnopravnost je bila jedna od glavnih odlika u poslovanju, bez čega održivi razvoj nije moguć. Trgovina predstavlja aktivnu politiku mira jer pretpostavlja zajedništvo i gradi mostove. Trgovina uslovljava kulturnu razmenu kako bismo učili zajedno, ali i jedni od drugih.

Ovo podrazumeva takođe da neke kulture nisu još zrele za razmenu mišljenja i strukture kakve postoje na Zapadu u okvirima našeg duha vremena. Na to u novije vreme ilustrativno ukazuju dešavanja od Avganistana, preko Iraka i Libije, do Sirije. Zapadne strukture ne daju se uništiti bombama i pučevima. Vreme je da na dnevni red dođe prava kulturna tolerancija umesto ove prividne i slatkorečive.

Ova knjiga osvetljava mnogostruke fasete i pruža faktičke uvide koji su po pitanju budućeg značaja Kine i zemalja u usponu presudni za eksportnu naciju Nemačku, za evrozonu i Evropsku uniju. Jasno je da na osnovu lažnih lojalnosti već kasnimo. Kina i zemlje u usponu neće čekati na nas!

Zahvaljujem se Volframu Elzneru na angažovanju, a knjizi želim široko čitalaštvo.

Bremen, u martu 2020.

Folker Helmajer je dugi niz godina bio glavni ekonomista u Bremenskoj narodnoj banci, sada je rukovodeći analitičar u firmi SOLVECON-INVEST GmbH i član Predsedništva BVD-SI – Saveznog udruženja nemačke inicijative Puta svile koje je osnovano 2019. godine.

Uvod

Kina, Kinezi i ja

Moje ograničeno i obuzdavano interesovanje za Kinu...

Još pre petnaestak godina ne bih stavio ni cent na budućnost Kine: „Oni bi da jašu kapitalističkog tigra!? Taj se tigar ne jaše! Zajahaće on njih i nema im više spasa.“ Iluzije bivšeg građanskog pokreta u DDR-u o „društveno reformisanom kapitalizmu“ su, kao što znamo, borci za građanska prava, kao mnogi pre njih u istoriji i uprkos obećanjima o izobilju i svetlucavo-sjajnom svetu, skupo platili egzistencijalnom nesigurnošću, deprivacijom, unutrašnjom kolonizacijom svojih „boljih zapadnjaka“ i, na koncu, gubitkom samopouzdanja.

Ništa nisam znao o idejama i bogatom iskustvu Kine, istorijski nasleđenom velikom potencijalu, njenoj volji da izađe iz „veka poniženja“ uslovljenog evropskim kolonijalizmom, iz gladi, siromaštva i nerazvijenosti. Ništa nisam znao ni o snazi i sposobnosti ove zemlje, njenih ljudi i njenog „sistema“ da tu snagu mobilize. Posmatrao sam isto onoliko skeptično, tačnije: s isto onoliko neznanja i nerazumevanja tu zemlju, taj „fenomen“, kao što su to činili i mnogi moji sunarodnici iz Srednje Evrope – a mnogi od njih to čine i dan-danas.

Zapravo, pokušavao sam da Kinu uvek držim „što dalje od sebe“. Ideja da nekad otputujemo u Kinu je već godinama

postojala u mom privatnom okruženju. Prijatelji i porodica gledali su slike i slušali priče iz prve ruke, što je samo pojačavalo njihovu želju da se poseti Kina. Da vide Veliki zid... i „lude“ Kineze? Uvek sam odbacivao takve ideje: „Šta ću ja tamo!?“ Kultura te zemlje mi je bila strana, a jezik previše komplikovan...

U stvarnosti se verovatno radilo o strahu od razočaranja – razočaranja da neću videti čist, neukaljan socijalistički ideal po meri tipičnog evropskog intelektualca, već samo jednu nedovršenu zemlju, na još veoma dugom putu... ko bi znao kuda? Ili sasvim banalno: strah od gubitka tako dragih predrasuda.

Zaista nisam bio izraziti praznoglavac i definitivno nisam više sedeo na evrocentričnom Olimpu, odakle i dan-danas mnogi još uvek misle da mogu i moraju drugima da propovedaju svoj apsolutizam vrednosti, u veri da je svet deljiv na dobro i zlo i da svi drugi, po njihovom izboru, treba da se ili „spasavaju“ ili „kažnjavaju“. Takvu aroganciju i neznanje mi je već u 1960-im godinama iskorenio moj fantastični profesor istorije u gimnaziji. A i svega onoga što sam kao šezdesetosmaš dodatno usvojio po pitanju sposobnosti (samo)kritike nisam hteo da se odreknem i da to preokrenem u nešto „zeleno“ ili „dobročiniteljsko“. Na svu sreću, nisam nikada imao ni želje da osnujem neku novu stranku niti da trčim za političkim funkcijama da bih s tih pozicija podučavao svet ili „branio naše (privredne ili naftne) interese“ u stranim zemljama.

Znao sam ponešto o prošlosti Kine i o tome kako ta istorijska velesila s hiljadugodišnjom visokom kulturom i ogromnim tehničkim i naučnim preimućtvom u odnosu na Evropu (koja se nalazila u najudaljenijem zapečku Evroazije) nikada nije porobila nijednu drugu zemlju, ali se od 16. veka nekako našla iza iste te Evrope, da bi konačno postala žrtva evropskog kolonijalizma i imperijalizma, razbijena, podeljena, opljačkana, ponižena, prisiljena na višemilionsku opijumsku zavisnost, prekrivena masovnim grobnicama, uništena i posle tog „veka poniženja“ napuštena kao jedna od najsiromašnijih zemalja u

razvoju.¹ Zajedno sa Engleskom, Francuskom, Nemačkom i Carskom Rusijom SAD su htele da ugrabe udeo ovog najdebljeg komada kolača na svetu (po pitanju znanja i mudrosti, proizvoda, tehnologija i resursa, kao i radne snage i tržišta za plasman robe). A brutalnost engleskog i nemačkog izrabljivanja je dobila još veće razmere u još jače motivisanoj rasiističkoj okupaciji ovog tada još potencijalnog istočnoazijskog konkurenta, koju je sprovela japanska armija, nastavljajući da proliva krv ove zemlje i praveći javnu kuću od nje (kao što to uobičajeno čine okupacione vojske u stranim zemljama).

Ponešto sam znao i o „Dugom maršu“ 1934–35, o Mao Cedungu, o „Velikom skoku napred“ 1958–61. i poslednjoj velikoj gladi u vreme „Velikog skoka napred“. A blebetao sam oduševljeno kao skoro svi zapadni intelektualci tada, nemajući pojma ni o čemu, o „Kulturnoj revoluciji“ (1966–1976).

1968: „Mala crvena knjižica“ i „Kulturna revolucija“

U mojoj generaciji se krajem 1960-ih godina i početkom 1970-ih na univerzitetu, pored svakojake stručne literature za vlastite studije, čitala i „Mala crvena knjižica“ – takozvana Mala Maova Biblija (izdata prvi put 1967. godine na nemačkom jeziku). Čitali smo čak i neke njegove duže spise koji su u godinama piratskog izdavaštva mogli svuda da se nađu pod nazivom *Sabrana dela*, u nadi da ćemo doći do nekih dubljih saznanja koja su nam predočavale naše „maoističke“ kolege sa studija. Ali Maova mala zbirka aforizama nije mi mnogo pružila. Sve mi se činilo previše izvučeno iz konteksta: koja sam saznanja kao intelektualac iz Srednje Evrope stekao iz toga za svoj poziv, svakodnevni život, pogled na svet ili politiku, kada je zapravo to bilo upućeno siromašnim, većinski nepismenim kineskim seljacima, ukrojeno prema njihovoj situaciji, uz upotrebu slika i metafora koje mi u Evropi uopšte

nismo mogli da razumemo? Dok je nama mnogo toga u knjizi delovalo prosto banalno, revolucionarnom kineskom seljaku koji je preživeo ugnjetavanje i glad i koji se tad (u 1930-im i 1940-im godinama) priključio Narodnoj oslobodilačkoj armiji (pošto mu nije preostala nijedna druga opcija) verovatno je sve to bilo izuzetno sadržajno i smisleno. Pre su pojedini Maovi duži spisi u nama izazivali želju da saznamo nešto više. Nažalost, mnogi „maoisti“ na fakultetima su često bili veoma netolerantni i agresivni, tako da sam naposljetku odustao od svega toga i posvetio se svojim studijama i problemima u sopstvenoj zemlji (kojih je tada bilo mnogo).

Pretpostavljao sam početkom 1970-ih godina da Kina forme i ishode „Kulturne revolucije“ neće moći dugo da izdrži. Tek četrdeset godina kasnije, tokom svojih poseta Kini, saznao sam da je trauma „Kulturne revolucije“ još uvek duboko usađena u mnogim kineskim porodicama. I što su više naši „maoisti“ na fakultetu propagirali „revoluciju koja traje“, utoliko više sam ja bivao skeptičan i zabrinut za Kinu. Zato mi je bilo lakše da Kinu potisnem u najudaljeniji ćošak mozga, gde je godinama ostala u stanju hibernacije.

1976: „Kulturna revolucija“ i Maova smrt

Maova smrt opet me je podsetila na Kinu. Da li će Kina opet utočiti u kaos, sad kad je donekle našla neki mir? I koliko daleko će ići Imperija² sa svojim polaganjem prava da dominira celim svetom u nastojanju da pokori oslabljeno kinesko carstvo, taj debeli komad kolača, da ga ponovo fragmentira i rasparča u možda čak hiljade regionalnih, etničkih i religiozno-fundamentalističkih oblasti kojima će zavladatai gospodari rata? Na isti način kao što je i manje komade kolača porobila ili bombama pokušala da dovede u posthumno stanje. Vijetnam je Imperija želela, kao što znamo, da bombardovanjem vrati

„u kameno doba“ ili kako god bi se to još moglo nazvati, imajući u vidu da su vodili rat napalm-bombama. Vijetnamski rat se upravo završio, ali nam je svima bio još u svežem sećanju. Pobjeda jednog malog naroda protiv Imperije, Davida protiv Golijata, rat čija je pobjeda neopisivo skupo plaćena. Razvoj nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta bio je u mnogim takvim slučajevima dugi niz godina onemogućen. A i istorija Latinske Amerike bi mogla da se javi za reč i ponešto kaže o ovome. Bilo je to vreme kada je Imperija još uvek svuda sama vojno intervenisala.

SAD su ipak rešile da sačekaju 1976. godinu. Mao, oslabljen na polju unutrašnje politike na osnovu raznih neželjenih razvoja tokom njegove vladavine („Veliki skok napred“ uz gladovanje, „Kulturna revolucija“ uz ponovni privredni pad), ušao je u savez s Vašingtonom (pre svega, zbog Sovjetskog Saveza). Vašington se, dakle, nadao prozapadnim³ promenama, otvaranju Kine za ulaganja američkog kapitala, koga je bilo u izobilju i koji je morao negde hitno da se investira. A nadao se i dodatnim pogonima za jeftinu proizvodnju.

Tada sam mislio da sam razumeo Maovu osnovnu ideju „Kulturne revolucije“, borbe protiv opasnosti prevelike birokratizacije u državno-socijalističkim sistemima, i smatrao sam da je vredno uzeti je u obzir, pogotovo imajući u vidu evrocentristički koncept socijalizma sovjetskog tipa.

Iako je sovjetski socijalizam postigao neverovatan razvoj proizvodne snage i društvenog napretka, ojačao nacionalnu samoodbranu i pružao razvojnu pomoć na međunarodnom planu, uprkos skoro neprekidnim napadima evropskih velesila i invaziji nacističkog režima u najbrutalnijem ratu do uništenja u istoriji čovečanstva, kao i prinudnoj trci u naoružavanju koja je potom usledila, on je za života ostao fragilan. Razlog tome, činilo mi se, nisu bili samo stalni spoljašnji napadi i invazije od 1917. do 1945. godine, koje su sprovodile sile poput Engleske i nacističke Nemačke, kao ni pristup mnogo većim resursima

i jača finansijska moć „Zapadnog bloka“ pod vođstvom Imperije, već očito i sistemski uslovljene unutrašnje „tendencije demobilizacije“. Iako je Lenjin nameravao da „Novom ekonomskom politikom“ (NEP) nadoknadi razvoj proizvodne snage, koji je zapravo trebalo da se ostvari još u kapitalističkoj fazi, a bio je praktično preskočen, pomoću uvođenja kapitalističkih mehanizama tržišta i razvojem malih i srednjih preduzeća prilagođenih socijalističkim uslovima, on je prerano umro. Mimo toga, brzo nadolazeća opasnost od Trećeg rajha i užasni rat do istrebljenja koji je nadmoćna, izuzetno agresivna i krajnje rasistički motivisana nemačka vojna mašinerija započela, nisu dozvolili nastavak razvoja sovjetskog socijalizma na takav način. Tako je taj evropski pokušaj socijalizma, primera radi, u privrednom smislu, ostao samo jedna ekonomija sa nedovoljno razvijenim mehanizmima individualnog podsticaja, to jest, realna ekonomija koja po strukturi nije bila postavljena tako da generiše strateški višak novčanog kapitala koji obezbeđuje moć i prostor za delovanje, kao što se to ciljano radilo u finansijskom kapitalizmu. Borbu za uticaj i resurse u svetu pomoću novčanih i kapitalnih viškova, a samim tim i za sigurnost vlastite finansijske nezavisnosti, ovaj državni socijalizam nije mogao da dobije. Samo nekoliko decenija kasnije situacija je izgledala drugačije u obliku socijalizma koji je razvijen u Kini. Ali 1976. godine niko nije naslućivao da će se to desiti – pa čak ni Kina sama.

1976. i naredne godine: „Četvoročlana banda“, Deng Sjaoping, stabilizacija, reforma & otvaranje

Okončanjem „Kulturne revolucije“ i posle Maoa usledio je u Komunističkoj partiji Kine (KPK) suštinski sukob oko pravca daljeg razvoja zemlje. Naravno, radilo se o tome kako da se „Kulturna revolucija“ definitivno privede kraju, kao i na koji

način treba napokon da započne stabilan i dinamičan razvoj životnog standarda. I dalje sam sve posmatrao samo usputno, krajičkom oka. Ni sâm više ne znam zašto su zapravo moje simpatije na neki difuzan način bile na strani Maove udovice Đijang Ćing i njene takozvane Ćetvoročlane bande. Verovatno zbog toga što su vodeći mediji u mojoj zemlji već polagali nadu da će se Zapad domoći „velikog komada“ pomoću „pragmatičara“ okupljenih oko Denga Sjaopinga i proglasili njihov put kao jedinu alternativu nastavku haosa „Kulturne revolucije“, koja je sasvim očigledno prekoračila svoj cilj i potpuno se izmakla kontroli. Nekako nisam želeo ni jedno ni drugo. „Kulturna revolucija“ je umnogome više izgledala kao antikulturna razjarenost bez ikakvog smisla, koju ni zapadni mejnstrim mediji nisu više želeli da podržavaju. A „pragmatičari“ su obećavali stabilnost, otvaranje zapadnom kapitalu, dakle, jeftinu proizvodnju uz nova tržišta za plasman zapadnog proizvodnog viška.

Stabilizujući faktor u kritičnoj prelaznoj fazi predstavljali su dugogodišnji predsednik vlade Džou Enlaj, koji je takođe 1976. godine preminuo, ali isto toliko iskusni političar Deng Sjaoping, koji je od 1978/79. godine postao predsedavajući Partije, čime je i teorijski i praktično postao najmoćnija ličnost u vladi i državi. Dolaskom Denga Sjaopinga i sprovođenjem „pragmatične“ politike Komunističke partije Kine zaista je došlo do smirivanja na unutrašnjem planu. Takvo upravljanje u Kini je od 1978. godine dovelo do „otvaranja zemlje“ i „uspostavljanja tržišne ekonomije“, kako je od tada glasilo u donekle uprošćenom terminologiji na Zapadu. I u Kini se govorilo jednostavnim rečnikom o „reformi & otvaranju“ i o „socijalističkoj tržišnoj ekonomiji“, u formulama koje su se često u kineskom jeziku sa slogovnim pismom prepoznatljivo pojavljivale.

Mislio sam da će zemlja sad na najbrži mogući način uleteti pod okrilje Imperije, ponovo u stogodišnju zavisnost, u neku vrstu samokastracije umesto u nacionalni ustanak. Zar posle hiljadugodišnje veličanstvene istorije sledi još jedan „vek

poniženja“? Bez daljeg odlaganja smestio sam Kinu opet na jedno od poslednjih mesta na listi svojih interesovanja, pošto sam prepoznao matricu toga što sam verovao da će postati. Za mene je opet važno: „Šta me zanima Kina!“

Već četiri godine kasnije, 1982. godine, *Folkswagen* je, među prvima od velikih u svetu auto-industrije i vodeći nemački proizvođač automobila, započeo proizvodnju modela santana u Kini. „Sada proizvodimo milione automobila za Kinu. Svakom Kinezu njegov golf (odnosno prvo santana)!“, glasila je parola u nemačkim medijima. S obzirom na to da će u svetu biti nekoliko stotina miliona dodatnih motora na unutrašnje sagorevanje, zamišljao sam da smo se samo munjevito brzo približili globalnom ekološkom kolapsu, za koji će na kraju Kinezi biti krivi. To je bio samo još jedan razlog što sam se zgroženo i nezainteresovano opet udaljio od Kine i posvetio svom radu i međunarodnom naučnom umrežavanju sa svojim kritički nastrojenim kolegama i koleginicama ekonomistima (tada skoro isključivo sa Zapada). U međuvremenu bilo je mnogo toga da se analizira, pojasni i upozori u vezi sa sve neobuzdanijim neoliberalnim i finansijskim kapitalizmom, koji je zamenio stariju „državu blagostanja“. Dakle, samo sam nastavio da radim i naučno utemeljeno objašnjavam ili se protivim, ukoliko je to bilo moguće, nadolazećem dobu ekonomske, socijalne i političke dezintegracije i velikim finansijskim krahovima koji su uskoro zaista i usledili. Iz Kine, svakako, neće u dogledno vreme stići neko bolje rešenje, u to sam bio ubeđen.

U stvarnosti, ništa nisam znao. Nisam imao pojma da ću ponovo potceniti Kinu i Kineze, njihovo ogromno iskustvo iz višedecenijske nacionalne oslobodilačke borbe, njihovu želju za razvojem, za nacionalnim suverenitetom, za prestankom ponižavanja, za statusom u svetu koji odgovara njihovoj veličini. Ništa nisam znao ni o njihovom društvenom sistemu, ni njihovoj do tada neshvatljivo izraženoj inovativnoj sposobnosti, dok su oni već uveliko odmakli u razmišljanjima, mnogo

dalje od samog razmišljanja o trista miliona dodatnih golfova s motorima na unutrašnje sagorevanje.

1989: Tjenanmen

Tjenanmen, „Trg nebeskog mira“, u Pekingu preko puta „Zabranjenog [starog carskog] grada“ nakon pet godina opet mi je privukao pažnju.

Kineska „reforma & otvaranje“ su očito neprepoznato, ali sigurno ne i iznenađujuće, postali kamufliran sukob sistema sa Zapadom, sa masivnim uplivom ne samo zapadnog kapitala i zapadnih proizvoda u Kinu već i zapadnih medija, državnih institucija, partijskih i državnih fondacija svake vrste, državno-vojno „integrisanih“ nevladinih organizacija (NVO), tajnih službi i tome slično.⁴ A očigledno su eskalirali i mnogobrojni lomovi i otpori u već zahuktaloj ekstremnoj dinamici rasta i masivnog prestrukturiranja u kineskom društvu, za koje je Imperija sada verovala da može da ih preusmeri u pravcu jednog potpunog, dakle, državnog i političko-ideološkog, kapitalističkog razvoja Kine. Koje bi društvo moglo da izdrži tako radikalne promene u svim oblastima života, ekstremnu preraspodelu proizvodnog kapitala ili samo neprestane stope rasta između deset i petnaest odsto više od jedne decenije? Pojavila su se najrazličitija osećanja deprivacije i nezadovoljstva, najrazličitije motivacije, čak i potpuno suprotni ciljevi u odnosu na uređenje zemlje, od jačeg i radikalnijeg socijalizma do želje za zapadnom formom kapitalizma, i sve se nekako na kraju slilo na Tjenanmen. Na trgu je nastali grad pod šatorima, posle nekoliko dana dobro poznatih, najčešće nasilnih eskalacija koje su sprovodile određene vođe i njihove grupe sledbenika, o čemu svedoče mnoge (na Zapadu zabranjene) slike linčovanih policajaca i vojnika, na koncu u junu 1989. godine vojnom akcijom ispražnjen. Vrhunac zapadnog cilja i medijske histerije

time je postignut: sada će moći da se izazove kriza u Kini i ona će konačno morati da odustane od svog socijalističkog cilja i da se prikloni finansijski, tehnološki i vojno nadmoćnom sistemu Imperije, to jest, sistemu „globalizacije“, „zajednici država“ ili „zajednici vrednosti“, kako je na Zapadu poželjno da se kaže. Radilo se o istorijskoj promeni neshvatljivih razmera, imajući u vidu da su negde u isto vreme Gorbačov i Jeljcin Sovjetski Savez na zlatnoj tacni predali Zapadu na klanje.

Međutim, što su više „politički korektni“ i „državotvorni“ mediji na Zapadu zapaljivali histeriju oko „razbijanja narodnog ustanka“, nazivajući odmah taj čin „masakrom“, utoliko više sam se osećao prinuđenim da ih ne slušam i da upotrebim sopstveno znanje, vlastito iskustvo i sposobnost razmišljanja: zašto se Kina ponaša potpuno suprotno evropskim socijalističkim državama u raspadu? Zašto ona to može? Da li to čini iz pozicije jačine ili slabosti? Kakav signal (Vašingtonu) šalje s tim? Da li joj preta američka vojna intervencija? Ili je svojim ponašanjem tu opasnost upravo sprečila? Nisam više hteo da se „izvlačim“: želeo sam sebi da objasnim šta se zapravo desilo, iako sam još uvek bio veoma udaljen od sveobuhvatnijeg saznanja ili pojašnjenja o tome šta je zapravo „kineski put“.

Koliko informacija je bilo dostupno mimo onih iz prevladavajuće mašinerije očito emotivno obojenih medija? Malo, mnogo manje nego što ih ima danas.⁵ Faktički monopol jednogumne, emotivno obojene štampe bio je još uvek neograničen; kritičko, proverljivo, zaista istraživačko novinarstvo, koje se danas u vezi sa svim polemičnim temama lako može naći na internetu, tada nije postojalo. Samo je nekoliko manjih, specijalizovanih štampanih medija, novina i žurnala moglo da bude od pomoći.

Odmah je bilo jasno da su Dengov „pragmatizam“, deregulacija i „otvaranje“ za inostrani kapital probudili još neostvarene snove i ambicije Imperije i njenih sledbenika. Ambicije da

se postupi na način koji je nekoliko godina kasnije prepoznat kao globalni imperijalistički scenarij „narandžaste revolucije“ ili „obojene revolucije“ i odgovarajućih intervencija ispod praga otvorene vojne intervencije (narodski: rata), često uz pomoć umreženih iz inostranstva finansiranih nevladinih organizacija. Jasno je postalo da iza kineskog „pragmatizma“ stoji mnogo više od samog pragmatizma. Očito je bilo da Kinezi nisu izgubili kompas nacionalno autonomnog, teritorijalno nedodirljivog i suverenog razvoja. A uz to je Kina pripadala malom odabranom krugu vlasnika atomske bombe, tako da nije bila lako osvojiva uobičajenom diplomatijom topovnjača*.

U Moskvi je posle „dobrog, ali tragičnog junaka“ Gorbacova instaliran Boris Jeljcin, kome je samo bilo na umu da obogati svoj klan i koji je u to ime rasprodao sve sovjetsko „stono srebro“. Nagrađen je time što je izvesno vreme kao „ruski vašarski medved“ čak mogao da sedi za stolom G7 (to jest, sada G8) – ako ništa drugo, da bi u javnosti mogao da bude ismejavan kao pijanica. Ubrzo su sklopljeni sporazumi, takozvani Ugovori o podeli proizvodnje (*Production sharing agreements – PSA*) kojima je SAD stekla pravo eksploatacije ruskih resursa i već otepcila pojedine teritorije od Rusije. Time su učinjeni prvi koraci eksproprijacije i destabilizacije drugog najdebljeg komada kolača na svetu.

Tako se posle debelog komada bivšeg Sovjetskog Saveza težilo priključenju globalnom neoliberalnom, vladajućem sistemu onog najdebljeg, Kine, kao poslednjeg velikog skladišta resursa, sa najvećim zalihama jeftine radne snage, i ogromnog tržišta za plasman viška robe. Posustalom finansijskom kapitalizmu bi to u 21. veku donelo još jedan poslednji veliki pomak, a kockarnici na Vol stritu omogućilo poslednju veliku žurku

---

* „Diplomatija topovnjača“ (eng. *gunboat diplomacy*) – izraz koji potiče iz 19.veka, kada se dispozicijom pomorskih snaga vršio uticaj na vojno slabijeg protivnika kako bi on promenio stav ili politiku. (Prim. prev.)

u trajanju od barem dve do tri decenije. Sve to je propalo zbog razbijanja demonstracija na Tjenanmenu.

Posebno u autonomnoj provinciji Sindangu (nekadašnji izgovor: Sinkjang), na zapadu Kine, koja je prostorno i etnički-kulturno udaljena i prijemčiva za globalno rastuće tendencije religioznog (islamističkog) fundamentalizma i ekstremizma, bilo je naznaka da je 1989. godine i još jače kasnije u 2010-im godinama postojala sklonost ka brutalizaciji sukoba (u daljem tekstu više o tome), organizaciono i vojno po ugledu na religiozni ekstremizam tipa talibana u Avganistanu, koji se pokazao uspešan u nasilnim sukobima s avganistanskom sekularnom i naprednom nacionalnom vladom. Uticaj SAD na centralno-azijske bivše sovjetske republike već uveliko je jačao. Već je u osnovi postojala američka geopolitičko-vojna strategija za proširenje „velikog Bliskog istoka“ do Centralne Azije, koja je evidentno obuhvatala i delove zapadne Kine, i to još od vremena mandata Henrija Kisindžera (aktivan kao savetnik do 2010-ih godina) i savetnika za nacionalnu bezbednost Zbignjeva Bžežinskog (do kraja administracije Džordža Buša sen. u 1990-im godinama).

Po starom anglosaksonskom shvatanju i strategiji, „ključ svetske vladavine“ drži onaj koji vlada srcem evroazijskog kontinenta.⁶ (Vratićemo se na geostratešku pozadinu pitanja u vezi s novijim događajima u Autonomnom ujgurskom regionu Sindangu; vidi Deo II, poglavlje 9.)

Kao pažljiv i kritički nastrojen posmatrač svetskih dešavanja, znao sam ponešto o ulozi islamističkog fundamentalizma, jedne vrste „frankenštajnskog monstruma“ imperijalne strategije: te novonastale snage iz retorte SAD stvorene su s namerom da unište sve težnje sekularnog, naprednog ili samo suverenog nacionalnog razvoja „neposlušnih“ država i vlada, kao onih u Avganistanu, u Iraku ili kasnije u Libiji. A prvi islamistički nemiri u Kini prijavljeni su u provinciji Sindangu već 1989. godine, paralelno s dešavanjima na trgu Tjenanmenu.

Na kraju dana, ne osvrćući se na usplahirenost „zapadne zajednice vrednosti“, došao sam do iznenađujuće prostog zaključka u vezi sa jednostavnom porukom koju je Kina poslala svojim delovanjem na Tjenanmenu: „Dovde i ne dalje!“ Uprkos svim mogućim unutrašnjim teorijskim i praktičnim nesuglasicama oko pravca nacionalne strategije razvoja, oko toga koliko „tržišta“ može biti između kapitalizma i socijalizma, uprkos gigantskim privrednim i društvenim preokretima nastalim liberalizacijom, otvaranjem, uvođenjem kapitalističkih elemenata i mnogim drugim promenama: Komunistička partija Kine je očigledno naučila nešto iz rata u Avganistanu, pada Sovjetskog Saveza i socijalističkih država Srednje i Istočne Evrope, kao i drugih primera u svetu – i smogla snage da uprkos uvreženom „svetskom mišljenju“ podigne „ručnu kočnicu“ i spreči „naranđastu revoluciju“ u Kini. Time su u Kini stvoreni preduslovi da se celokupni socijalistički sistem, uključujući i onaj bivšeg evrocentričnog i sovjetskog tipa, nastavi da razvija u skladu sa vlastitim potrebama.⁷

Pomerimo se na trenutak unapred, na saznanja koja imamo danas: tek su 2019. godine neki detalji izašli na videlo (više o tome u daljem tekstu). Već se u 2000-im godinama pokazalo da je preduslov za uspešan suveren razvoj, relativno autonoman od spoljašnjih uticaja, obezbeđivanje nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Oni su osnov privrednog, tehnološkog i socijalnog napretka koji je kasnije usledio. Bez „Tjenanmena“ danas ne bismo pisali u mnogobrojnim knjigama o usponu Kine, koja je u međuvremenu postala zemlja broj jedan na svetu (što će se dole još pojasniti). Kao zemlja s tržištem u nastajanju, u kojoj su prihodi ispod svetskog proseka, postigla je u svim privrednim i životnim oblastima da kao množilac uticaja putem dejstva poluge i dinamike dođe do rezultata koji oduzimaju dah – čak i da sađenjem drveća utiče na klimu za dobrobit celog čovečanstva (i na ovo ćemo se vratiti). A ova knjiga ne bi bila napisana trideset godina kasnije da nije bilo

„Tjenanmena“. I da je napisana, opisivala bi verovatno neku vrstu posthumne noćne more kroz kakvu trenutno prolazi Libija (samo „na kub“).

Evo jedne retrospektive „Tjenanmena“ sa današnje tačke gledišta i saznanja: dugogodišnji ambasador DDR-a u Kini Rolf Berthold, svedok tadašnjih događaja i po prirodi svog posla dobar poznavalac prilika u Kini, posle trideset godina ovako sagledava situaciju: „SAD su 1989. godine pokušale da Kinu kao prvu socijalističku zemlju prevedu opet u kapitalizam. Taj pokušaj, koji je istorija te zemlje zabeležila kao studentski puč, nije uspeo.“⁸ Ova izjava je sve osim politički korektna sa stanovišta mejnstrim medija ili pak evrocentrične levo-liberalne nemačke inteligencije koja neguje svoj apsolutizam vrednosti. Ali i te kako zdrava ocena s promišljene istorijske distance.

U međuvremenu se donekle razredila magla iznad mita o Tjenanmenu: danas ne mora više da se spekulise o tome. Doduše, još uvek opstaju stari narativi, da li iz interesnih, strateških ili nekih drugih razloga, i u zapadnim medijima će verovatno ostati zauvek, ali tačnije analize objavljene su 2019. godine. Naime, one iz državne tajne dokumentacije sa kojih se skida zabrana tačno trideset godina posle događaja, dakle tačno 2019. godine. Jedna nešto preciznija analiza pojavila se već u februaru 2019. godine,⁹ pre 30-godišnjice „Tjenanmena“, dok su zapadni mediji po stohiljaditi put ponovili uvreženu verziju.

Konačno je moglo da se pristupi fotografijama, da se analiziraju medijski govor i zvanično date izjave, zatim da se povuku paralele u odnosu na slične događaje u drugim zemljama, da se analizira do sada nedostupan materijal i uporedi kontekst na međunarodnom nivou, pročitaju citati iz državne dokumentacije SAD i beležaka njenih tajnih službi i proveri baza podataka *Vikiliksa*. Pomenuta studija dolazi za „neobaveštene“, koji su do sada stalno slušali narativ o „masakru“, do spektakularnog zaključka da masakra, izuzev prethodno nad kineskim vojnicima i policajcima, pri oslobađanju trga nije bilo. Tako je, primera radi, tadašnji ambasador SAD u Kini poslao depešu

Vašingtonu da pri rasterivanju demonstiranata s trga nije bilo žrtava, čak ni teško povređenih.¹⁰ Tokom protesta koji su se u tom trenutku dešavali svuda u gradu i koje je kineska vojska razbila, prema tim izveštajima procenjeno je da je bilo više stotina ubijenih ljudi.¹¹ Ali „masakra na Tjenanmenu“, koji se čvrsto ukorenio u kolektivno pamćenje zapadne javnosti, prema izjavama očevidaca nije bilo.¹²

Jedini „uspeh“ Tjenanmen strategije i histerije leži u glavama zapadnog stanovništva, u kojima je „masakr na Tjenanmenu“ do dana današnjeg ostao neizbrisivo zapisan. Najvažniji, najlucidniji i najuspešniji u kampanji bio je metod socijalno-psihološkog ugrađivanja ovakvog narativa zapadnom stanovništvu kao ključnom adresatu, piše u zaključku studije. Mnoge vođe studentskog pokreta su odmah posle događaja našle prihvata u Americi, Velikoj Britaniji i na Tajvanu.¹³

Još jednom: bez kineske „ručne kočnice“ na Tjenanmenu danas bismo verovatno govorili o kontinentu u agoniji koji izrabljuju strane sile i u kome vladaju sukobi, pošto je fragmentiran u stotine regionalnih i lokalnih etnija, kojima vladaju fundamentalističke verske vođe ili gospodari rata.

Dakle, pre trideset godina sam, iako samo intuitivno, bio uglavnom u pravu kada sam „Tjenanmen“ shvatio kao kinesku poruku Imperiji i svetu da želi da ide svojim putem nacionalnog razvoja, uprkos privrednoj i finansijskoj zavisnosti Kine kao „produžene proizvodne trake sveta“. To je u tadašnjem položaju zavisnosti bilo smelo, hod po oštrici, što je bez sumnje moglo i loše da se završi po Kinu. U 1989. godini još uvek nisam verovao da će Kina svoju „poruku“ moći da ostvari.

U međuvremenu u Nemačkoj: „maoisti“ kroz zelene stranke ulaze u institucije

Prošla je još jedna dobra decenija relativnog mira i moje nezainteresovanosti za Kinu. Čitav niz „maoista“ iz 1970-ih godina

su u 1980-im godinama, kao „ugledni“, situirani, kasnije čak iznenađujuće ratoborni i, pre svega, prema Kini izrazito odbojno nastrojeni političari, postali sve više neizostavni deo parlamentarnog i partijskog sistema u Saveznoj Republici Nemačkoj. Svoj nekadašnji san o „revoluciji koja traje“ (ne, ne kod nas: u Kini!) morali su nekako da zakopaju. Iz razočaranja mnogi su razvili, što je psihološki razumljivo, duboku odbojnost prema ovoj „pomalo drugačijoj“ Kini, koja je uz „tegobe ravnice“* morala da korača svojim putem razvoja bez mnogo revolucionarne romantike. Naslućivao sam da se oni u ovom životu s Kinom više neće pomiriti! I to se zaista do dana današnjeg nije desilo! Da li bi čak u budućnosti aplaudirali vojnoj intervenciji protiv Kine u ime „ljudskih prava“ i „zapadnog vrednosnog sistema“, kao što su prvi put to javno učinili deset godina posle Tjenanmena, naime 1999. godine, kada su Nemačka, Evropska unija, SAD i NATO vojno razbili Jugoslaviju i uništili Srbiju (starog slovenskog arhineprijatelja)? Ali barem je istorija naizgled rešila da se ne osvrće na problem bivših „maoista“ u vezi s Kinom, pa sam i ja rešio da prestanem da se bavim njom posle 1989. godine, opet više od jedne decenije...

2001: Kina postaje priznata „tržišna ekonomija“: prijem u Svetsku trgovinsku organizaciju... i Klintonov san o tome da će pomoću Gugla i Fejsbuka preuzeti Kinu

Zapad je u 1990-im godinama ipak nekako sklopio taktičko primirje s Kinom. Osnovna kineska ideja pritom je bila: „Mi ćemo s dobro kvalifikovanom radnom snagom nastaviti da

---

* „Tegobe ravnice“ – fraza iz epigrama *Zapažanje* Bertolta Brehta (1947) u kojoj se revolucionarna borba naziva „planinskim tegobama“, a izgradnja novog poretka posle borbe – „tegobama ravnice“. (Prim. prev.)

efikasno, organizovano i jeftino proizvodimo za vaše kompanije i potrošače, a vi ćete nas zato pustiti da koliko je moguće sami odlučujemo o svom razvoju i tehničko-ekonomskom napretku.“ Ovo primirje s ovim kineskim interesom 2001. godine krunisano je kineskim pristupom Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO), iako samo uz ograničenja da tek sledi provera kineske podobnosti u tržišno-ekonomskom smislu. Kina je prvobitno morala da prizna da je „tržišna ekonomija“ i da obeća da će kao takva slediti tržišne ekonomske principe u međunarodnom poslovanju i trgovini. Kina je to učinila, a ja sam iz toga (opet previše površno) zaključio: „Ovim odustaju od prvobitne namere da nastave da se samostalno razvijaju, a pogotovo u socijalističkom duhu. Od sada će kola definitivno krenuti nizbrdo za Kinu. 'Tjenanmen' je bila samo Pirova pobjeda. Imperija je ipak pobedila.“ Amerika će na buduću kinesku razvoj da vrši uticaj preko STO, kojom ona upravlja, kao što je u mnogobrojnim zemljama to već učinila, određujući pravila međunarodne igre, kao i novcem Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF). Kina bi sada takođe morala da da svoj doprinos, podržavajući svetsku dolarsku dominaciju, na isti način kao što su to činile i sve te druge zemlje, kompenzujući trgovinski deficit SAD kupovinom i držanjem sistematski precenjenog dolara u obliku državnih obveznica SAD, čime bi ujedno i finansirala rastući deficit američkog budžeta kao i njihovu gigantsku mašineriju za naoružavanje.¹⁴

Računalo se, naravno, i na to da će u Kini ubrzo zavladati do tada jedini internetski monopolisti kao što su *Majkrosoft*, *Epl*, *Gugl*, *Fejsbuk* i *Amazon*, koji bi svaku reč u Kini, napisanu na kompjuteru ili onu izgovorenu preko mobilnog telefona, komercijalno procenili i uz to prosledili – kao što je poznato – 1 na 1 američkoj Nacionalnoj bezbednosnoj agenciji (NSA). A pomoću odgovarajućih algoritama ubrzo bi se kinesko javno mnjenje čvrsto držalo u šaci.